

Ketene'

Cerita Lisan Etnik Kenyah

JUNA LIAU

Ketené'

Cerita Lisan Etnik Kenyah

Ketene'

Cerita Lisan Etnik Kenyah

JUNA LIAU

UNIVERSITI MALAYSIA SARAWAK

Ketene'

Cerita Lisan Etnik Kenyah

©Juna Liau, 2019

Hak cipta terpelihara. Setiap bahagian daripada terbitan ini tidak boleh diterbitkan semula, disimpan untuk pengeluaran atau dipindahkan kepada bentuk lain, sama ada dengan cara elektronik, mekanik, gambar, rakaman dan sebagainya tanpa izin bertulis daripada UNIMAS Publisher.

Diterbitkan oleh
UNIMAS Publisher,
Universiti Malaysia Sarawak,
94300 Kota Samarahan,
Sarawak Malaysia.

Dicetak oleh
Heng Sing Brothers Press
No. 37, Lot 75,
Jalan Chan Bee Kiew
93450 Kuching, Sarawak

Perpustakaan Negara Malaysia

Data Pengkatalogan-dalam-Penerbitan

Juna Liau
Ketene' : Cerita Lisan Etnik Kenyah / JUNA LIAU.
ISBN 978-967-2298-00-7
1. Kenyah (Southeast Asian people)--Malaysia--Sarawak.
2. Oral tradition--Malaysia--Sarawak.
3. Folk literature, Malay--Malaysia--Sarawak.
4. Oral tradition--Malaysia--Sarawak.
5. Government publications--Malaysia.
I. Judul.
305.8992059522

KANDUNGAN

PRAKATA	ix
PENGENALAN	1
Latar belakang	1
Minat terhadap cerita lisan	2
Sejarah masyarakat Kenyah	3
Definisi dan konsep	5
Seni lisan masyarakat Kenyah	5
Tema budaya Kenyah	8
BAHAGIAN I: MEMAHAMI CERITA LISAN	11
Perbandingan antara masyarakat Kenyah tradisional dan moden	14
Penggunaan simbol	15
Tema-tema budaya dan kaitannya	16
Tema-tema dan kaitannya dengan masyarakat Kenyah moden	18
BAHAGIAN II: CERITA LISAN SUBETNIK UMA BAHU	23
Suleng dan Jejak Harimau Bintang	25
Bungan dan Ular Raksasa	33
Kisah Adik-Beradik Bernama Merang dan Bulan	41

Usun dan Burung Merak	47
Sigau Belawan dan Puteri Kayangan	53
Jalong Kireng	59
Wanita Ayu dan Jejaka Buaya	63
Adik-beradik Yatim dan Ahli Sihir	65
Emak Uwang dan Emak Ingot	69
Bapa Selong dan Gergasi	75
Kisah Suami yang Bodoh	77
Kisah Buroi dan Aceng	81
Kisah Anak yang Malas	83
Melak Apong dan Musang yang Lapar	85
Periyot dan Kawan-kawannya	87
Badang Buet, Badang Dado dan Gergasi	89
Kisah Ikan Padek dan Kawan-kawannya	93
Kisah Cengkerik	97
PENUTUP	99
LAMPIRAN	103
RUJUKAN	105
INDEKS	107

PRAKATA

Idea menerbitkan buku cerita lisan (*ketene'*) masyarakat Kenyah dari subetnik Uma Baha ke dalam Bahasa Melayu tercetus setelah saya mendapati bahawa terlalu sedikit penulisan tentang cerita lisan masyarakat berkenaan yang telah diterbitkan di dalam bahasa kebangsaan. Misalnya hanya satu tajuk cerita lisan subetnik Uma Baha bertajuk 'Suling dan Jejaka Harimau Bintang' telah saya hasilkan sempena pertandingan menulis cerita lisan dalam Bahasa Melayu dan hasilnya telah diterbitkan oleh Dewan Bahasa dan Pustaka dalam bentuk antologi cerita lisan rakyat Sarawak. Tajuk cerita berkenaan dimasukkan ke dalam buku ini dan merupakan cerita pertama pada Bahagian II. Selain itu, penulisan buku ini adalah kesinambungan daripada aktiviti yang telah saya lakukan iaitu menulis cerita lisan masyarakat Uma Baha di dalam bahasa Inggeris dan hasilnya dalam bentuk Kertas Kerja.

Saya membahagikan buku ini kepada empat bahagian: Pengenalan, Bahagian I, Bahagian II dan Penutup. Bahagian Pengenalan membincangkan secara kritikal beberapa perkara yang penting seperti latar belakang kepada penerbitan buku ini, konsep cerita lisan dan pengenalan kepada budaya masyarakat Kenyah. Bahagian ini adalah lebih bersifat ilmiah dan kaedah penyelidikan etnologi dan etnografi digunakan. Saya menjalankan penyelidikan dan menganalisis tentang masyarakat Kenyah dari Daerah Baram, Bahagian Miri dan Daerah Belaga, Bahagian Kapit untuk memantapkan bahagian ini. Dalam Bahagian I saya membawa pembaca untuk memahami cerita lisan subetnik Uma Baha dan merumuskan cerita lisan berkenaan. Ringkasnya, analisa daripada perspektif antropologi tentang cerita lisan berkenaan diletakkan pada bahagian Pengenalan, Bahagian I dan Penutup.

Cerita lisan dalam buku ini disusun serta disampaikan di Bahagian II. Saya sengaja meletakkan kesemua cerita lisan berkenaan pada bahagian ini agar para pembaca mempunyai pilihan sama ada menghayati cerita-cerita berkenaan terlebih dahulu atau sebaliknya. Cerita lisan berkaitan menyampaikan pengetahuan tentang

budaya masyarakat Kenyah subetnik Uma Baha, misalnya budaya menanam padi dan aspek hubungan kekeluargaan. Bahagian Penutup merupakan rumusan tentang cerita lisan dan cadangan untuk penyelidikan dalam masyarakat Kenyah pada masa hadapan.

Saya ingin mengucapkan terima kasih kepada rakan-rakan di Fakulti Sains Sosial yang telah memberi idea dan dorongan serta galakan kepada saya untuk menghasilkan buku ini. Saya juga ingin mengucapkan terima kasih dan penghargaan kepada UNIMAS Publisher kerana sudi menerbitkan buku ini.

Akhir sekali terima kasih diucapkan kepada Abang Zainuddin Bin Abang Haji Sharkawi yang menjadi pereka grafik buku ini.

PENGENALAN

Latar belakang

Penyelidikan penulis mengenai cerita lisan (*ketene'*) masyarakat Kenyah (subetnik Uma Baha atau Uma Bakah) bermula lebih daripada satu dekad yang lalu. Kajian ini bermula semasa penulis bertugas sebagai seorang guru bahasa Inggeris di Sekolah Menengah Kebangsaan (Bahasa Malaysia) Saratok, Sarawak. Semasa cuti sekolah, penulis telah menjalankan kerja lapangan di Sungai Asap-Koyan, Belaga dan merakamkan cerita lisan Uma Baha menggunakan pita rakaman.

Apabila mendapat tawaran bertugas sebagai pensyarah di Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS), penulis meneruskan kajian dan rakaman tentang cerita lisan masyarakat Uma Baha. Penulis kemudiannya melakukan kerja-kerja menterjemahkan cerita lisan yang telah dikumpul secara berperingkat-peringkat.

Pada peringkat pertama aktiviti penterjemahan, 10 buah cerita lisan Uma Baha telah dialihbahasa oleh penulis daripada bahasa Uma Baha ke bahasa Inggeris. Memandangkan penulis bertutur bahasa Uma Baha maka kerja-kerja penterjemahan telah berjalan dengan lancar walaupun setiap cerita mengambil masa yang lama untuk diterjemahkan. Penulis mendengar setiap cerita asal selama 3 kali dan cerita berkenaan telah ditulis semula. Hasil penyelidikan pada peringkat pertama ini telah dibentangkan di dalam satu persidangan bertema '*Borneo in the New Century*' pada tahun 2006 di Holiday Inn, Kuching, Sarawak dan ia juga didokumentasikan sebagai Kertas Kerja No. 15 Fakulti Sains Sosial, UNIMAS pada tahun 2007.

Pada awal tahun 2007, melalui kolaborasi di antara Fakulti Sains Sosial, UNIMAS dengan Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP) Cawangan Sarawak, penulis dan dua orang kakitangan DBP iaitu Encik Abdul Kadir dan Encik Chiew Serit mendapat dana penyelidikan daripada DBP untuk menjalankan penyelidikan tentang cerita lisan masyarakat Kenyah di Sungai Asap Koyan, Daerah Belaga, Bahagian

Kapit, Sarawak. Melalui projek tersebut 23 buah cerita lisan dan 2 buah seni lisan *parap* masyarakat subetnik Uma Baha dan subetnik Badeng telah berjaya didokumentasikan. Sebanyak 25 buah bahan seni lisan berkenaan disimpan dalam bentuk pita rakaman di Pejabat DBP Cawangan Sarawak.

Selepas penterjemahan dan penulisan pada peringkat pertama selesai, penulis 'melupakan' untuk sementara waktu penyelidikan dan penterjemahan tentang cerita lisan Uma Baha kerana memberi ruang kepada penyelidikan dalam aspek lain (misalnya penggunaan perubatan berasaskan herba) dan membuat persediaan untuk menyambung pelajaran ke peringkat doktor falsafah di Monash University, Australia. Apabila penulis kembali ke Sarawak pada awal tahun 2013, penulis menyambung semula kerja-kerja penterjemahan cerita-cerita yang belum diterjemahkan. Penulis mengambil keputusan menyambung semula kerja-kerja penterjemahan pada peringkat kedua iaitu dengan menterjemahkan cerita lisan Uma Baha ke bahasa Melayu. Buku ini merupakan hasil penyelidikan yang telah mengambil masa yang agak lama kerana beberapa kekangan yang tidak dapat dielakkan.

Minat terhadap cerita lisan

Minat penulis terhadap cerita lisan subetnik Uma Baha berpunca daripada beberapa faktor seperti keindahan seni yang diperhatikan melalui cerita lisan yang disampaikan. Misalnya penggunaan perkataan, frasa dan elemen estetika seperti kiasan dan perumpamaan. Para pencerita dikatakan mempelajari kemahiran bercerita melalui proses mendengar cerita yang disampaikan oleh pencerita yang lebih berpengalaman dan mereka akan bercerita semula kepada para pendengar pada masa lapang.

Memandangkan pada masa lepas para pencerita tidak mendapat ganjaran kewangan daripada para pendengar, hanya segelintir individu dalam subetnik Uma Baha berminat untuk mengembangkan atau meneruskan aktiviti bercerita dan berusaha menjadi pencerita yang baik. Golongan individu yang memiliki suara yang lunak dan merdu sering menjadi tumpuan para pendengar dan golongan ini terpaksa akur terhadap permintaan pendengar untuk mendendangkan mereka. Penulis juga mendapati hanya sedikit jumlah penduduk Uma Baha moden yang mempunyai minat yang mendalam tentang cerita lisan terutamanya golongan yang lebih muda.

Dari segi sejarah, sebelum tahun 1980-an hanya sejumlah kecil keluarga Uma Baha yang memiliki radio dan mendengar cerita lisan merupakan salah satu daripada bentuk hiburan yang popular dalam kalangan penduduk-penduduk kampung yang tinggal di Long Bulan iaitu di hulu Sungai Balui, Belaga. Semasa zaman kanak-kanak dan remaja yakni awal tahun 1970-an dan 1980-an, penulis banyak menghabiskan masa di dalam rumah atau berandah (*useh*) para pencerita